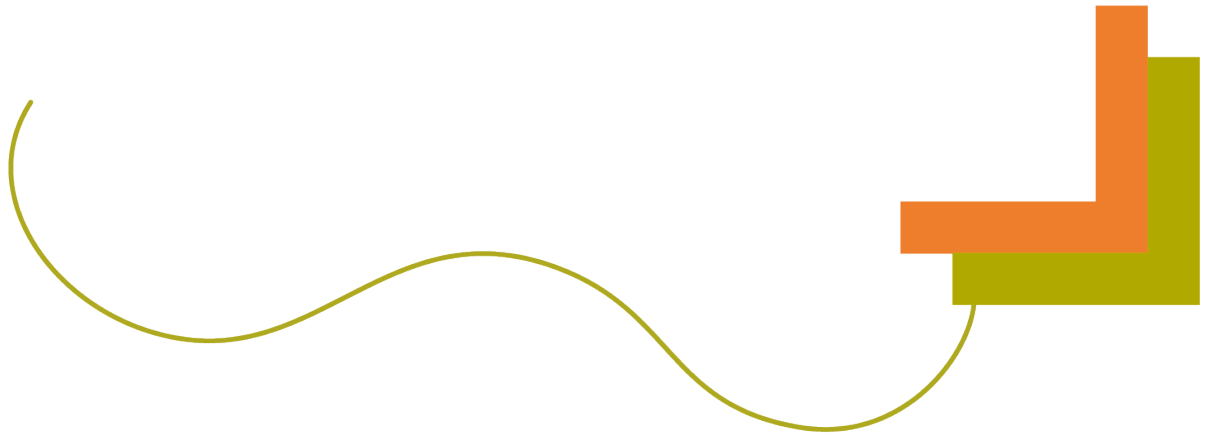

VAN STIGMA NAAR PERSPECTIEF

INEKE SPEKSNIJDER

ORTHOPEDAGOOG, ASVZ

CENTRUM VOOR CONSULTATIE EN EXPERTISE, 2020

VAN STIGMA NAAR PERSPECTIEF

INTRODUCTIE

Jeroen is de jongste in een gezin met twee kinderen. Het is geen gelukkig gezin. Er is veel huiselijk geweld. Niet alleen tussen de ouders, maar ook van vader naar de kinderen. Moeder staat in feite alleen voor de opvoeding. Maar beide ouders kunnen hun kinderen niet geven wat zij nodig hebben, liefde, structuur, veiligheid.

Vanwege het geweld vlucht moeder met de kinderen naar een Blijf van mijn Lijf huis. Daar blijven ze enkele maanden. Vader vertrekt uiteindelijk naar het buitenland. De kinderen zien hun vader nooit weer. Jeroen is dan 2 jaar.

Op zoek naar een beter en stabielere leven, verhuist moeder met de kinderen naar een plek dichtbij haar familie. Te dichtbij, zo blijkt, want een familielid misbruikt Jeroen seksueel tussen zijn 4^e en 7^e levensjaar. Niemand heeft dit door.

Jeroen wordt onhandelbaar. Als hij zeven is, wordt hij uit huis geplaatst vanwege forse gedragsproblematiek. Maar de problemen worden daar niet minder. Integendeel. Hij laat veel agressie zien, evenals druk gedrag, extreem controle willen uitoefenen, waanvoorstellingen in de nacht en seksueel grensoverschrijdend gedrag. In de jaren erna, volgen vele overplaatsingen naar andere afdelingen en naar andere instellingen.

In zijn puberteit pleegt Jeroen meerdere seksuele delicten. Hij wordt daarom in zijn vrijheden beperkt. Desondanks blijven de incidenten zich voordoen. Uiteindelijk wordt hij veroordeeld. Vanaf zijn 18^e krijgt hij een Rechterlijke Machtiging.

Doordat de delicten gepleegd zijn met kinderen onder de 18, krijgt Jeroen het stempel pedofiel. Deze aanduiding leidt tot nog meer en forsere vrijheidsbeperkende maatregelen. Maar dat is niet het enige. Het leidt er ook toe dat anderen hem niet meer als mens kunnen zien, met zijn leuke kanten en behoeften.

INEKE SPEKSNIJDER:

“We zagen Jeroen wel als een gevaarlijke jongen, die je in de gaten moest houden. Hij kan plannetjes maken, het is een jongen die anderen wellicht iets kan doen wat over grenzen gaat. Iedereen was dus wel erg gefocust op: ‘Dat moet niet in mijn dienst gebeuren!’ Daardoor was onbedoeld de focus gaan liggen op alles wat problematisch was, waardoor mensen ook niet meer goed met Jeroen over seksualiteit konden praten. Ze waren bang dat alles dat ze op dat vlak deden, de lusten en gevoelens van Jeroen alleen maar zouden aanwakkeren. Er ontstond dus een krampachtige situatie.

Uiteindelijk is therapie ingezet om te kijken of wij Jeroen zelf iets kunnen aanleren, waardoor hij meer zicht krijgt op wat er bij hem gebeurt. Maar daarin zag je dat de spanning alleen maar meer op liep bij Jeroen. Het hele onderwerp seksualiteit en het praten met begeleiding en met mij als orthopedagoog werd zo spannend dat het eerder meer beladen werd en erger werd dan dat het iets opleverde.

Dat was het moment dat ik dacht: ‘We moeten iets anders’.

Hij is een dader, absoluut, hij dingen gedaan die niet kunnen, die strafbaar zijn. Maar het is ook een jongen die heel duidelijk een uitstraling had dat hij hulp nodig had. Hij heeft ook behoefte aan leuke dingen, leuke contacten.

Ik had wel met hem te doen. Hij maakte een hele eenzame, trieste indruk.”

IDIOGRAFISCHE THEORIE

Deze idiografische theorie gaat over Jeroen. En hierin is relatief weinig aandacht voor wat zijn seksueel grensoverschrijdende gedrag betekende voor de kinderen die slachtoffer waren van zijn gedrag. In werkelijkheid is daar natuurlijk wel veel aandacht aan besteed. In het kader van deze *Leren van Casussen*, is er echter voor gekozen om ons te richten op hoe Jeroen tot zijn gedrag kwam en te leren hoe dit (bij Jeroen of bij anderen) kan worden voorkomen.

In zijn jonge leven maakt Jeroen op seksueel gebied al veel mee. Veel te veel, dat is duidelijk. En dat heeft een enorme impact gehad op zijn ontwikkeling, waaronder zijn seksuele ontwikkeling. Maar – voordat we hier verder op ingaan – wat is eigenlijk een normale seksuele ontwikkeling? En loopt die ontwikkeling anders als je een verstandelijke beperking hebt?

DAPHNE KEMNER:

“Dat is best een ingewikkelde vraag. Ja, hij verloopt anders. Enerzijds kun je denken: wat is nu dé seksuele ontwikkeling? Er zijn wel richtlijnen hoe die verloopt, maar eigenlijk is dat een hele unieke ontwikkeling. Er zijn daar we stappen in, maar de één doorloopt die de eerste paar jaar heel snel en de ander doet daar veel langer over. Wat veel belangrijker is, is om te kijken naar de randvoorwaarden voor een gezonde seksuele ontwikkeling. En daar is een verschil tussen mensen met en zonder een verstandelijke beperking.

Een belangrijke randvoorwaarde is een intact lijf en brein hebben. Daar zie je al dat mensen met een verstandelijke beperking afwijken van mensen zonder beperking. Een tweede is dat je positieve boodschappen krijgt over seksualiteit. Ook daar zie je dat ouders en professionals het een ingewikkeld onderwerp vinden en het voor zich uit schuiven. Nog een andere randvoorwaarde is het krijgen van

positieve voorbeelden over seksuele relaties. Als je een dossier er naast legt, zie je vaak geweld thuis, tussen beide ouders, scheidingen. Kinderen die al op jonge leeftijd in instellingen wonen, waar je geen ‘vader- en moedervoorbeelden’ hebt, maar een team van begeleiders. En de laatste is dat iemand passend bij zijn niveau, spelenderwijs seksualiteit kan ontwikkelen. ”

Laten we de vier randvoorwaarden die Daphne noemt, langslopen. Een gezond brein en lijf. Dat had Jeroen maar ten dele. Met zijn lijf was weinig mis. Maar met zijn brein wel. Er is ADHD vastgesteld. Dat maakt dat zijn impulsbeheersing in ieder geval niet helemaal goed functioneert, wat van invloed is op zijn seksuele ontwikkeling. Daarnaast is er sprake van een verstandelijke beperking, waardoor Jeroen moeite heeft juiste inschattingen te maken en de gevolgen te overzien van de keuzes die hij maakt. Dus nee, aan deze randvoorwaarde is niet voldaan.

De tweede randvoorwaarde: positieve boodschappen. Die kreeg Jeroen niet of nauwelijks, dus aan deze voorwaarde is ook niet voldaan.

Hetzelfde geldt voor goede voorbeelden. Die heeft hij eigenlijk niet gehad.

Tenslotte heeft Jeroen seksualiteit ook niet spelenderwijs kunnen ontdekken. Door het misbruik heeft hij veel te jong seksuele ervaringen opgedaan. Los van de angst waarmee dit gepaard ging en dat structureel over al zijn grenzen heen is gegaan, heeft hij seksualiteit dus niet passend bij zijn leeftijd kunnen ontdekken.

Het ontbreken van deze voorwaarden maakt dat het geen verbazing wekt dat zijn seksuele ontwikkeling verstoord verlopen is.

Maar dit is niet de enige factor die een rol in de problematiek speelt. Alle trauma's in zijn onveilige, jonge leven hebben ook problemen in de gehechtheid veroorzaakt. Er waren geen volwassenen bij wie hij veiligheid ervoer. Sterker nog, volwassenen hebben zijn vertrouwen ernstig geschaad.

En mede daardoor is hij emotioneel niet verder ontwikkeld dan tot 18- 36 maanden.

Door het ontbreken van gezonde gehechtheid, is Jeroen basaal angstig en heeft geen zelfvertrouwen ontwikkeld. Sociale situaties en groepsgenoten zijn bedreigend voor hem, terwijl hij juist ook behoefte heeft aan (veilige) sociale relaties. Maar hij weet niet hoe hij op een adequate manier sociale contacten en relaties moet leggen en onderhouden. Zijn sociale ontwikkeling is ook achtergebleven.

En bedenk - als het gaat om ontwikkeling - dat hij inmiddels lichamelijk wel normaal ontwikkeld is, met alle hormonen en gevoelens die daarbij horen.

Bovendien is er bij Jeroen ADHD vastgesteld, wat maakt dat hij veel moeite heeft met impulsbeheersing.

Dan heb je dus de combinatie van

1. een normale lichamelijke ontwikkeling met opspelende hormonen en gevoelens,
2. een achtergebleven emotionele en sociale ontwikkeling met daarbij horend een sterke behoefte aan sociale relaties en nabijheid en
3. een verstoorde seksuele ontwikkeling,
4. bij iemand die moeite heeft met impulscontrole...

Met name jongere kinderen trekken zijn aandacht. Emotioneel gezien passen die het beste bij zijn ontwikkelingsniveau. En ook kan hij jongere kinderen ook makkelijker de baas. Maar zijn lage zelfvertrouwen maakt hem gevoelig voor afwijzing en hij denkt snel dat een ander hem niet aardig vindt. Als reactie hierop zoekt hij juist veel toenadering. Hij weet niet goed hoe hij dat moet doen, en hij doet het dan ook op een ongepaste manier. Seksueel grensoverschrijdend gedrag leidt bij Jeroen tot een aantal delicten met minderjarige kinderen. Dit levert hem het label pedofiel op.

Los van dat het gedrag van Jeroen natuurlijk gevaarlijk is en móet worden voorkomen, is het de vraag of dat *label* terecht is.

DAPHNE KEMNER:

“Je moet heel erg uitkijken met het stempel pedofilie. Pedofilie betekent dat je een seksuele oriëntatie hebt, waarbij je je aangetrokken voelt tot pre-puberale kinderen. Je kunt je afvragen of mensen met een verstandelijke beperking zich daadwerkelijk zo seksueel ontwikkeld hebben, dat ze al een seksuele oriëntatie hebben. Dat ze al een voorkeur hebben. Heel vaak zie je bij mensen met een verstandelijke beperking dat het helemaal niet zoveel uitmaakt of iemand een man of vrouw is. Of dat iemand eerst op jongens viel en later toch ook op meiden. Dat wisselt veel meer.

Bij Jeroen stond in zijn dossier dat hij pedofiel was. Maar dat was gebaseerd op basis van zijn seksuele delicten die hij als 14/15-jarige pleegde bij kinderen die 11 jaar waren. En ongeacht dat het heel verschrikkelijk is wat er plaatsvond, is dit geen pedofilie. Volgens de DSM moet je boven de 16 zijn moet het verschil tussen je eigen leeftijd en dat van de kinderen minimaal 5 jaar zijn. Op basis van het gedrag dat hij als 15-jarige liet zien, kun je niet zeggen dat hij pedofiel is.”

Het label is misschien niet terecht, zijn gedrag heeft wel juridische consequenties, een veroordeling. Er worden meerdere, forse vrijheidsbeperkende maatregelen ingezet om de veiligheid van anderen te waarborgen.

Ook ontstaat in de omgeving een zeer negatieve publieke opinie, men vindt hem een ‘viezerik’ en heeft het idee dat hij voortdurend zijn kans afwacht om ‘toe te slaan’. Een seksueel roofdier.

Het begeleidend team ervaart daarom een zware maatschappelijke verantwoordelijkheid. Voor iedere begeleider geldt: tijdens mijn dienst mag er

niets fout gaan! Omdat individuele therapie ook niet lijkt te helpen, ziet het team weinig mogelijkheden tot verbetering en ontstaat steeds meer weerstand tegen het werken met Jeroen.

DAPHNE KEMNER:

“Als een cliënt het stempel pedofiel heeft, wekt dat doorgaans weinig sympathie op. Mensen in de zorg hebben het gevoel: we moeten kinderen beschermen tegen deze cliënt. En dan spring je heel snel in de hoek van beheersen, controleren, zorgen dat er geen risico's zijn. Dan ben je niet meer aan het vormen, dan ben je het aan het wegduwen. En juist als je het wegduwt, dan laat je het aan iemands verstandelijke beperking over hoe die daar mee omgaat.”

Dit gebeurt ook in het team van Jeroen. Ook daar verschuift de focus naar beheersing, voorkomen van incidenten en afleiden van seksualiteit. Jeroen voelt zich afgewezen door het team en dit gevoel versterkt het probleem verder, want hij heeft juist behoefte aan emotionele en sociale nabijheid van anderen. Jeroen ervaart veel spanning bij het onderwerp seksualiteit en praat provocerend over dit onderwerp.

INTERVENTIES

INEKE SPEKSNIJDER

“We moeten uiteraard iets met Jeroen. Met zijn lage zelfvertrouwen, met de manier waarop hij naar anderen kijkt, met zijn seksualiteit. Maar dat kan niet zonder de steun van het team. Het team moet hem kunnen begeleiden in het dagelijks leven, moet hem kunnen helpen bij dit hele traject. Het zelfvertrouwen van Jeroen was heel erg laag. Dus als je als team kunt zien: Jeroen is ook een jongen met leuke kanten en minder leuke kanten, dan wordt het voor begeleiders gemakkelijker om hem niet alleen als gevaar te zien, maar juist die

eenzame, onzelfstandige, verlegen jongen te zien met weinig zelfvertrouwen. ”

INTERVENTIE 1: PSYCHOEDUCATIE TEAM

Om een verandering in het team te bewerkstelligen, is Daphne Kemner uitgenodigd voor een klinische les. Twee thema's waren daarin belangrijk. Ten eerste de vraag wanneer iemand – Jeroen – een pedofiel is. Daphne maakte duidelijk welk effect de verstoorde seksualiteitsontwikkeling van Jeroen heeft gehad op zijn persoon en op zijn gedrag. Hierdoor werd duidelijk dat Jeroen een mens is en geen monster. En hoewel zijn gedrag naar kinderen natuurlijk onacceptabel is, zijn z'n gevoelens wel reëel en die kunnen we niet veranderen. Hij is als mens goed, maar zijn gedrag is dat niet. Het gaat er dan om hoe deze gevoelens op een gezonde en niet-gevaarlijke manier ruimte kunnen krijgen. En daarvoor moest het tweede punt aan de orde komen. Want een belangrijke angst in het team was dat, als je aandacht aan seksualiteitsbeleving zou geven, je het seksueel overschrijdende gedrag bij Jeroen zou gaan stimuleren. En dat is iets wat iedereen koste wat kost wil voorkomen.

DAPHNE KEMNER

“Ja, deze angst hoor je vaker: als iemand mag fantaseren of uit tijdschriften plaatjes van kinderen mag knippen, stimuleer je het dan niet? Mijn visie is: Nee. Ik keer 'm eigenlijk om. Wat doe je als je als begeleidingsomgeving zegt: nee, jouw gevoelens mogen er niet zijn. We maken het niet bespreekbaar. Je mag het er niet over hebben. Je mag er helemaal niks mee. Dan laat je iemand in de kou staan. Want die gevoelens zijn er wel. We duwen het dan in een grijs gebied. En iemand moet dan zelf maar uitzoeken wat-ie er mee kan. Doorgaans werkt die veel afwijkender gedrag in de hand, dan wanneer je het uit he grijze gebied haalt, duidelijk kadert: wat mag wel, wat mag niet. Maar ook gaat kijken welke mogelijkheden er zijn om met die

gevoelens iets te kunnen. Daarmee geef je iemand veel meer begeleiding en legitimeer je ook: 'Jij bent een goed mens. Jij bent goed en deze gevoelens heb jij en die horen bij jou. Wij helpen jou om dat positief te laten zijn. En wij helpen jou, zodat je niet in de problemen komt.'

Het behandelend team heeft ook inzicht gekregen in de seksuele voorkeur van Jeroen, waardoor duidelijk is geworden dat de ogenschijnlijke seksuele voorkeur voor kinderen veel genuanceerder ligt.

Door de psycho-educatie labelt het team Jeroen niet meer als pedofiel. De weerstand om met hem te werken verdwijnt en men kan zich committeren aan de volgende stap in de behandeling.

INTERVENTIE 2: PSYCHOEDUCATIE VOOR JEROEN

Door zijn achtergebleven sociale en emotionele ontwikkeling en zijn verstoorde seksuele ontwikkeling, weet Jeroen weinig van normale lichamelijke ontwikkeling en seksualiteit.

Zijn behandelaar geeft Jeroen psycho-educatie. De psycho-educatie wordt gegeven in aanwezigheid van zijn persoonlijk begeleider, zodat deze een brugfunctie naar het team kan vervullen. Tijdens de psycho-educatie krijgt Jeroen uitleg over wat een gezonde lichamelijke- en seksuele ontwikkeling is en wordt met hem in kaart gebracht wat zijn kennis is op dit gebied.

Tijdens deze psycho-educatie blijkt o.a. dat hij veel moeite heeft om gezichtsuitdrukkingen van anderen en gevoelens van zichzelf te herkennen.

In de psycho-educatie wordt aan Jeroen uitgelegd dat iemand aardig of mooi vinden niet betekent dat je verliefd op iemand bent. Een hele openbaring voor Jeroen. Van de behandelaar leert hij ook wat wel en niet gepast is in het contact met anderen.

En om Jeroens lichaams- en seksualiteitsbeleving meer adequaat te maken, krijgt hij van zijn behandelaar seksuele voorlichting. Dit gebeurt binnen de veilige context van zijn behandeling en passend bij zijn kennis-, ontwikkelings- en belevingsniveau. Doel is onder meer dat Jeroen op een prettige manier soloseks kan beleven.

Het onderwerp seksualiteit wordt minder beladen en langzaam aan krijgt Jeroen een beetje vertrouwen.

DAPHNE KEMNER

“Het feit dat Jeroen het stempel pedofiel heeft gekregen, heeft er ook ook gezorgd dat hij zelf slecht over zichzelf is gaan denken. Dat-ie heel fout is. En dat heeft effect gehad op zijn zelfwaardering. Hij was slecht en zijn seksualiteit was slecht. Hij was daar verward over. Eigenlijk zat-ie helemaal klem”

INTERVENTIE 2: VERSTERKEN ZELFVERTROUWEN EN COMPETENTIES

Voor Jeroen is het enorm belangrijk dat zijn zelfvertrouwen verder wordt versterkt. Hij moet ervaren dat hij competent is en invloed heeft in zijn leven. Succeservaringen zijn daarin belangrijk. Om zijn zelfvertrouwen verder te versterken, ondernemen begeleiders daarom met Jeroen activiteiten die hoe dan ook succesvol zijn. Huishoudelijke taken, zelfzorgtaken, vrije tijd activiteiten; bij alle activiteiten geven begeleiders ondersteuning. Afgestemd op wat Jeroen kan en aankan en zoveel als nodig is om de activiteit succesvol af te sluiten. Jeroen ervaart weer vaker plezier in het leven.

Eén van de grote wensen van Jeroen is dat hij weer bij zijn moeder en zus op bezoek kan gaan. Deze wens wordt opgepakt met concrete afspraken over toezicht en met betekenisvolle invulling van vrije tijd tijdens de bezoeken. Er is een duidelijke opbouw afgesproken om de kans op succes zo groot mogelijk te maken.

RESULTATEN

Inmiddels zijn we twee jaar verder. Het waren intensieve jaren, voor Jeroen, maar ook voor het team. Maar resultaat is wel dat de focus niet meer op het probleemgedrag ligt maar op wat Jeroen als persoon nodig heeft. Het stempel pedofilie is uit zijn beeldvorming gehaald.

De bezoeken aan zijn moeder en zus hebben een vervolg gekregen en verlopen goed. Ook zij ervaren weer sinds lange tijd gezelligheid wanneer Jeroen op bezoek is en hebben een grotere positieve rol in zijn leven. Mede door deze ervaring zijn z'n bezoekaftspraken met vrienden, weliswaar onder toezicht, ook uitgebreid.

Een belangrijk vrijheid die Jeroen heeft gekregen, is het bezit van een mobiele telefoon. Die wilde hij al heel lang. En die heeft hij gekregen. Zijn gevoel van eigenwaarde kreeg hiermee een extra boost. Wel heeft hij op dit vlak begeleiding nodig vanwege zijn gebrekkige impulscontrole en het feit dat hij niet direct overziet wat de consequenties zijn van de keuzes die hij maakt.

Seksualiteitsbeleving mag er zijn in het leven van Jeroen. Er wordt over gesproken en de boodschap is duidelijk: jij bent goed en jouw seksualiteitsbeleving mag. Dit levert bij Jeroen én bij het team geen spanning meer op.

Alertheid blijft nog wel geboden omdat de mogelijkheid van Jeroen om goed af te stemmen op een ander, vanwege zijn verstandelijke beperking, jonge emotionele ontwikkelingsleeftijd en zijn hechtingsproblematiek, niet vanzelfsprekend goed verloopt.

In de tussentijd verhuist Jeroen en dat doet hem goed. Hij is meer ontspannen en is daar niet bang meer. Hij onderneemt samen met de groep en begeleiders activiteiten, voelt zich gezien en gehoord en zijn zelfvertrouwen neemt nog steeds toe.

De volgende stap is dat multidisciplinair wordt bekeken of verlenging van de RM nog noodzakelijk is of dat dit omgezet kan worden in een andere onvrijwillige zorg maatregel.

GELEERDE LESSEN

INEKE SPEKSNIJDER:

“Het leek ‘simpel’ een pedofiele jongen, die je vooral moet begrenzen en weinig ruimte moet geven. Maar toen we gingen inzoomen op wie hij is, en klopt het wat we zien. Is het een jongen die opgewonden raakt? Is het opgewondenheid of zou het iets anders kunnen zijn? Als je dat uit elkaar gaat rafelen, dan blijkt dat daar een gelaagdheid in zit die maakt dat je daar meer aandacht aan moet besteden. Je kunt dan niet zomaar zeggen: “O, het is een pedofiel en klaar”. Want die pedofilie zat veel ingewikkelder in elkaar bij Jeroen, dan het op het eerste gezicht leek.

Voor ons was het een eyeopener, dat je goed in beeld moet hebben, hoe iemand op al de fronten in elkaar zit. Hoe is iemands beeld? Zijn kennis over zichzelf, over emoties, over anderen. Hoe is die seksuele ontwikkeling verlopen? Dat was voor ons een belangrijke les: dat het dus anders in elkaar zat dan we dachten en ook was vastgesteld.

Doordat we daar aandacht voor hadden, hadden begeleiders weer ruimte om te kijken naar de mens achter het stempel. En zij realiseerden zich ook dat deze jongen ook slachtoffer geweest is. Hij was dader, maar ook heel ernstig slachtoffer. Op hele jonge leeftijd. Als je ziet: dit is iemand met een voorkeur die niet acceptabel is, maar hij is ook een mens met behoeften en die heeft net zo goed recht om geliefd te zijn, geholpen te worden en succeservaringen op te doen... Dan kun je op een andere manier naar iemand gaan kijken.”

Bezoek de website van leren van casussen: <http://lerenvancasussen.cce.nl>

Bezoek de website van het CCE: <http://www.cce.nl>